

M. Thatt
24/5-97

Dagbladet gjennom 125 år

114314

Utskjelt og utsolgt

Redigert av Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr,
Leiv Mjeldheim og Arve Solstad

ASCHEHOUG

AXEL KIELLAND
„HVIS ET FOLK
VIL LEVE“

*Hvis et folk vil leve
må ingen kunne dø.*

Axel Kielland kom til Stockholm etter at Dagbladet ble stanset den 15. april 1943. Her ble han først og fremst mottatt som suksessdramatiker, ikke som journalist. Det var derfor naturlig for ham å skrive et skuespill fra det okkuperte Norge, og det ble «Hvis et folk vil leve». Stykket ble tilegnet teatersjef Henry Gleditsch' minne. Sjefen ved Trøndelag Teater var blitt henrettet av tyskerne den 6. oktober 1942.

Arne Skouen, som selv oppholdt seg i Stockholm en del av krigen, var til stede på premieren på Nya Teatern. Stykket fikk høflig, men ingen begeistret mottakelse i Stockholmspressen. Ifølge det heftet Dagbladet har i sin besittelse, en dansk oversettelse, ble stykket forbudt av den svenske regjering. Det ble derfor utgitt illegalt i Danmark av Studentenes Efterretningstjeneste, som for øvrig også utga noen av Bjørn Stallares (Arne Skouens) skimbrev. (Se nedenfor.)

GURTHJELTNES

Lettelsens time var kommet i Dagbladet. Muntre gravøl enn avskjedsfesten i Dagbladet 19. april 1943 har ingen opplevd, skrev Reidar Anthonsen senere. Alle avdelinger var med, også medarbeidere som for lengst hadde sluttet i avisen. Festen ble holdt i redaksjonslokalene av sikkerhetshensyn, forteller Arne Skouen som deltok i feiringen, slik at den yre gleden var under forsvarlig kontroll... «Det fantes nemlig så mange rare drikker under okkupasjonen, med uberegnelige virkninger, hvorav benzolsprit med gummilukt lenge var det ledende fluidum der jøssinger festet, forsøksvis destillert med slett resultat. Jeg gjetter at festmenyen besto av fiskepølser med kålrabistappe, men avgir ingen historisk garanti.»

Aktiv trykkejakt

Etter at Dagbladet var stanset, sluttet hele redaksjonen. Journalistene fikk skriveforbud og tok til dels midlertidig beskjeftigelse i andre yrker. Noen forlot landet. De som var i teknisk avdeling, sa opp om de fikk jobb på andre trykkerier. Noen ble sagt opp. Til slutt var det bare ni mann igjen. Den første tiden gikk de nærmest og slang og gjorde lite utenom å pusse og stelle med maskinene.

Det ble i april 1943 avholdt flere styre-, representantskaps- og andre møter som drøftet situasjonen, om også trykkeriet skulle nedlegges.

Om hendelsesforløpet ut over sommeren 1943 var de ulike aktører nok enige i de store trekk, men i politiavhør etter krigen var forklaringene motstridende på flere underpunkter. Ikke alle disse kan utdypes her.

Et par dager etter 15. april 1943 ble avisens faktor Olaf Vik innkalt til Dagbladets styreformann, o.r.sakfører Trygve Sundt, der også avisens disponent, Theodor Hagel, var til stede. Vik fortalte at han hadde fått vite at Morgenbladet hadde pensjonert de gjenværende av sitt personale. Han fikk høre at det kunne ikke Dagbladet gjøre. Det ble sagt ham at den gjenværende aksjekapitalen ikke var mer enn nødvendig for å starte på nytt når den tid kom. Vik ble spurt om hvor lang tid det ville ta å få trykkeriet i gang igjen hvis det ble stanset. Vik anslo at dette ville ta tre måneder.

Styret gikk inn for drift av trykkeriet «inntil videre» og fikk støtte fra representantskapet 21. april 1943. Man håpet blant annet å kunne nytte og beholde Dagbladets eget tekniske og øvrige personale. På dette tidspunkt regnet man med at avisen kunne få trykk av aviser, hefter, tidsskrifter og muligens også bøker, om slike lot seg trykke på rotasjonspressen. Det siste lyktes man ikke i å få.

I siste d
Norsk Art
Faglige La
etter nytt t
seg til Morg
get. Norsk
NS Rikstry

Alt på
Sundt og
utkikk, ha
sa Sundt
«bare vifte
beretning

Sundt h
hadde opp
blad. Sund
slikt navn.

huske om
«men det l
Vik ring
Norsk Art
etter kom
trykkinge

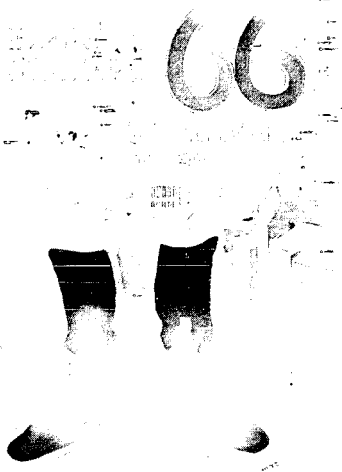
I siste del av juni 1943 overtok Dagbladet trykking av Norsk Arbeidsliv. Avisen som ble utgitt av Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon, hadde våren 1943 vært på utkikk etter nytt trykkested. Norsk Arbeidsliv hadde først henvendt seg til Morgenposten, som ikke kunne påta seg trykkeoppdraget. Norsk Arbeidsliv var misfornøyd med sitt trykkested, NS Rikstrykkeri, blant annet på grunn av høy trykningspris.

Alt på det nevnte møtet i april gjorde Vik de to andre, Sundt og Hagel, oppmerksom på at Norsk Arbeidsliv var på utkikk, han presiserte at det handlet om en NS-avis. «Gå dit,» sa Sundt og Hagel. «Det er nazistisk,» sa Vik. Men Sundt «bare viftet med hånden, som et bare gjør det!» skrev Vik i en beretning om Dagbladårene.

Sundt hevdet i sin politiforklaring at Hagel overfor ham hadde opplyst at det handlet om nærmest et underholdningsblad. Sundt skal ikke ha kjent til at det fantes et blad ved et slikt navn. Senere i samme avhør sa Sundt at han ikke kunne huske om det ble sagt at Norsk Arbeidsliv var en NS-avis, «men det fremgår jo av hele samtalen».

Vik ringte dagen etter møtet til redaktør Odd Melsøm i Norsk Arbeidsliv som stilte seg imøtekommende. Noen dager etter kom det brev til Dagbladet om at det var i orden med trykkingen.

Dagbladets medarbeidere utga bøker under okkupasjonen etter at de sluttet i redaksjonen. Flere av dem kom ut under psevdonym: «Ola Berg» - Anton Beinset, «Helge Lund» - Johan Borgen.

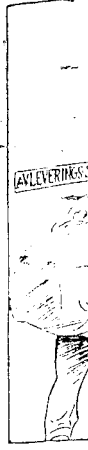
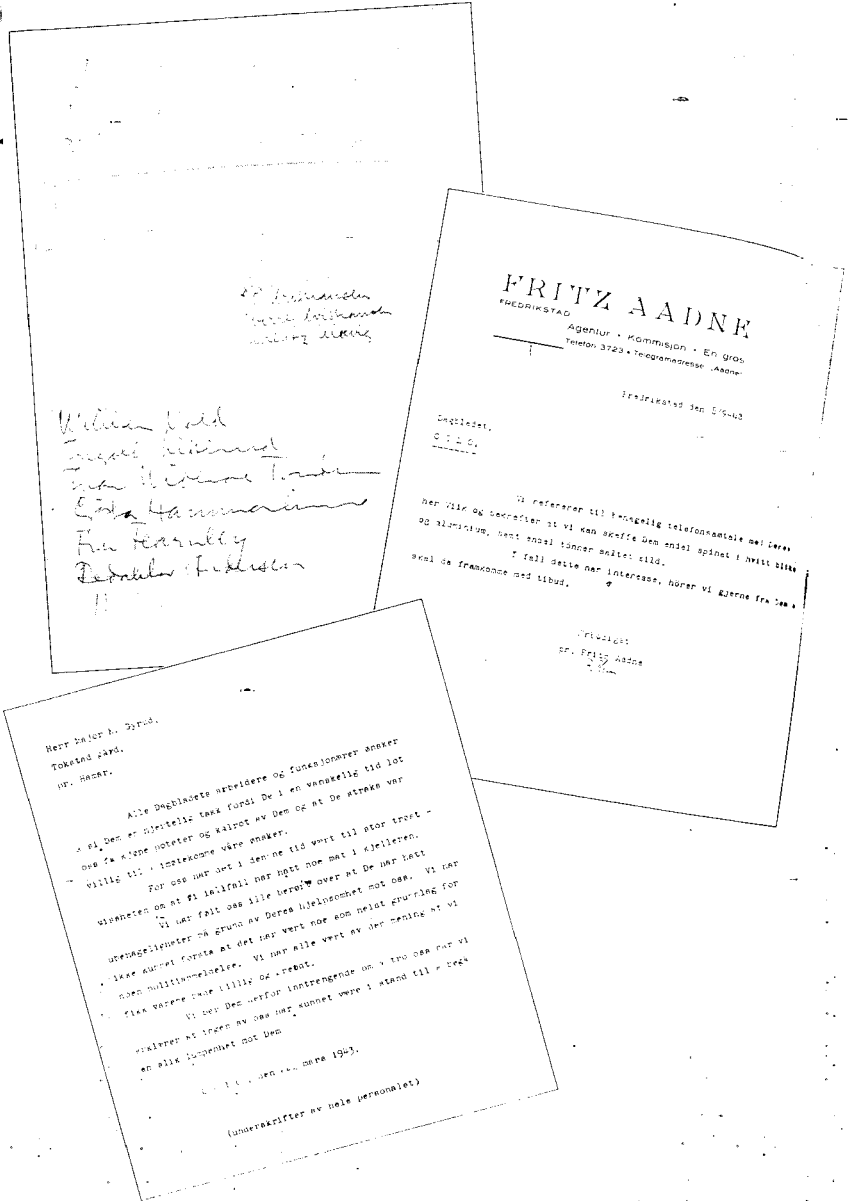
LEPTE FRA NORGES HØVEDSTAD I UNDER OKKUPASJONEN

Under dekknavnet Bjørn Stal-
lare skrev Arne Skouen ca. 200
såkalte «skinnbrev» i årene mens
han var hjemme under krigen
(1940-43). De gikk med kurer-
post til Stockholm som supplé-
ment til vanlig nyhetsstoff. En
del av dem ble trykt i Norsk
Tidend i London, og en del
originalmanuskripter ble tatt
vare på og befinner seg i Norges
Hjemmefrontmuseum på Akers-
hus Festning.

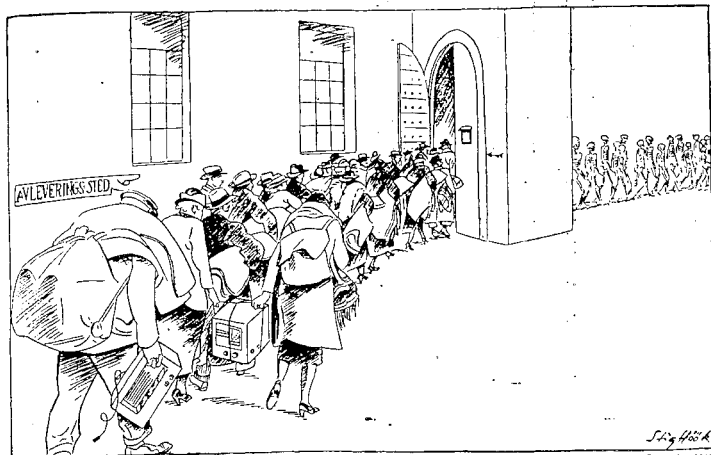
Det ble utvist stor oppfinnsom-
het for å løse folks hverdagspro-
blemer under okkupasjonen. I
likhet med mange andre bedrif-
ter satset Dagbladet på matauk
og bisto sine ansatte med noen
ekstra rasjoner gjennom private
ordninger.

Vik beregnet arbeidet og leverte kalkylen til Hagel som
gjennomgikk den. Trykking av Norsk Arbeidsliv ble behand-
let av Dagbladets styre 5. mai, og det besluttet å søke om
oppdraget. Neste dag sendte Hagel anbud til Norsk Arbeids-
liv.

Dagbladet leverte inn et anbud og forlangte en pris for
trykkingen som lå betydelig under det Norsk Arbeidsliv
betalte i NS Rikstrykkeri. Avisen fikk oppdraget. Opplaget på
Norsk Arbeidsliv var 150 000 hver uke. Kontrakten ble gjort
så langvarig som mulig, Norsk Arbeidsliv ville ikke risikere å
måtte gå tilbake til sitt gamle trykkested med én gang.

Det
somm
let disp
med ek
trykk
Hoff va
Dag
også fo
av dem
kretær
vet kor
avtale
tilbude
fordela
ling per
Rikstry
Disp
det ble
dr. jur
Das R
husket
trykkir
1946 o
Hagel
I avl
det no
klar ov
ble uta
«Rent
menne
fra nav
Sikk

NORGE 1941

Stig Höök
September 1941

Det ble fra Dagbladets side gjort anstrengelser utover sommeren for også å få andre oppdrag. Blant annet forhandlet disponent Hagel og Dagbladets annonsesjef Lars Larssen med ekspedisjonssjef Charles Hoff i Idrettsdepartementet om trykking av Norges Idrettsblad. Dette ble det ingenting av, Hoff valgte å beholde sin avtale med firmaet Hurtigtrykk.

Dagbladet innledet ved disponent Hagel sommeren 1943 også forhandlinger med NS-hovedorgan Fritt Folk om trykk av denne avisen. Forhandlingene ble ført med redaksjonssekretær Johan Engebretsen Kjær fra Fritt Folks side. Initiativet kom fra Fritt Folk som var blitt kjent med Dagbladets avtale og gunstige pris for å trykke Norsk Arbeidsliv. Trykkestilbudet som Dagbladet sendte til Fritt Folk, var også meget fordelaktig, men NS-Rikskøkonomi ledelse – og Vidkun Quisling personlig – satte seg sterkt imot å overføre trykkingen fra Rikstrykkeriet til Dagbladet.

Disponent Hagel fortalte at han på et styremøte i Dagbladet ble direkte oppfordret av styrets formann, professor dr. juris. Adolf Lindvik, til å skaffe trykking av det tyske bladet Das Reich. O.r.sakfører Sundt hevdet siden at han ikke husket noe om at Hagel skulle ha fått i oppdrag å skaffe trykking av Das Reich. Lindvik omkom i en flyulykke i mai 1946 og kunne ikke verifisere at det var hans forslag. Men Hagel var i forhandling med Das Reich, uten at det ble til noe.

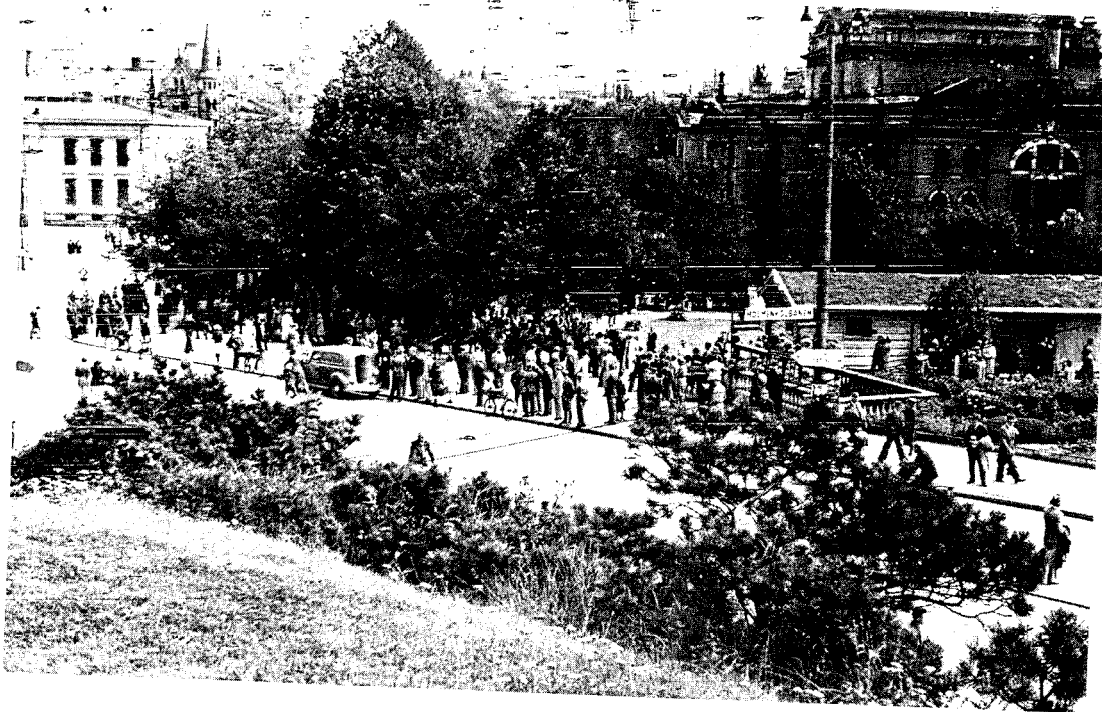
I avhør av Dagbladstyrets medlemmer i 1945 og 1946 synes det noe dunkelt på hvilket tidspunkt styremedlemmene ble klar over hva Norsk Arbeidsliv var. I et av de mange PM som ble utarbeidet av politiet om denne saken, het det oppgitt: «Rent generelt kan det vel sies at det var overmåte få opplyste mennesker i Norge som på den tid ikke øyeblikkelig bare ut fra navnet ville skjønne hva slags blad det var.»

Sikkert er at da første utgave av Norsk Arbeidsliv utkom,

Dagbladets tegner Ragnvald Blix oppholdt seg i Sverige under krigen, og tegnet for Göteborgs Handels- & Sjöfartstidning under pseudonymet Stig Höök. Han ga mange kommentarer til situasjonen i Norge.

RARE FORMATER

Krigens Dagbladet endret seg – på flere måter. Utseende og sidetallet gikk opp – og ned. Etter den åtte uker lange stansen sommeren 1940 forsøkte avisen å markere seg på markedet, etter å ha merket en tilbakegang i salget. Man satset på ti siders avis mandag til fredag og 16 sider lørdag. Men deretter gikk pilen langsomt nedover, til sist utgjorde Dagbladet fire sider de første fem dagene i uken og åtte sider på lørdag. Papirmangelen førte til en strikt papirasjonering. For de fleste aviser betydde dette dramatiske endringer i format. Noen aviser ble redusert til små, tynne meddelelsesblader. Innholdsmessig var det mest karakteristiske forminsking av annonser, i det hele lite «luft» i spaltene. Ja, mot slutten av okkupasjonsårene ble for eksempel dødsannonser trykt uten kors.

Kong Haakons 70-årsdag mandag den 3. august 1941 ble feiret i det stille. Folk samlet seg på Karl Johan og i Studenterlunden for å markere.

med Dagbladet oppgitt som trykkested, fikk noen og enhver kalde føtter. Ifølge avtalen kunne bladet bruke Dagbladets ekspedisjon og uthengstavler mot gaten. Men så, uten videre, malte Norsk Arbeidsliv over Dagbladets annonser på begge gavlene i Akersgaten 36. Samtidig kom et brev fra Arbeidernes Faglige landsorganisasjon som presiserte at det i leieavtalen inngikk rett til å ha stående reklame for Norsk Arbeidsliv på begge gavlene. Dagbladet begynte å føle at leietakeren ble for påtrengende i det tradisjonsrike avishuset og protesterte.

Men hva kunne gjøres? Styret tok 6. og 8. juli 1943 opp igjen diskusjon om hele trykkeridriften skulle nedlegges. Også Hagels påbegynte forhandlinger med Fritt Folk hadde satt skrekk i Dagbladets styre og var medvirkende til styrets nye diskusjoner om å stanse.

Ifølge Sundt regnet styret ikke med at det ville være lett å bli kvitt kontrakten med Norsk Arbeidsliv uten at det fra NS eller tysk hold ble oppfattet som sabotasje. Både Sundt og Thagaard hevdet siden at Hagel var sterkt uenig i at Dagbladet stoppet trykkevirksomheten. De sa at Hagel tilbød seg å leie trykkeriet for egen regning av Dagbladet.

Dette sto stikk i strid med hva Hagel forklarte. Han sa at det var styrets formann Sundt som tidlig i juli 1943 ringte til Hagel og fortalte at Thagaard hadde foreslått at personalet skulle overta driften av trykkeriet. Sundt ba Hagel komme på kontoret, dit faktor Vik også var innkalt.

Til-
-Wilhel
driften
-ta flere
tatt ut
-bestær
spissen
om å
gang in
han dr
erfarin
dette p
selv, ve
spunte
trykker
og mas
Vik
mende
Wilhel
hvem s
skulle
hevet d
overfor
I en c
krimina
i juni 19
oppgitt
hvem so
Også
jakten p
krigens
var det
Sundt H
gi om A
tens Avi
legge de
med tan
oversku
eller noe
Hagel
hadde d
ham, fyl
styret fa
fremgikk
få leie try
stått noe
denslags

Til stedet på dette møtet 12. juli var også styremedlemmene Wilhelm Thagaard og Kristine Scheie. Temaet om å avvikle driften ble tatt opp. På spørsmål svarte faktor Vik at det ville ta flere måneder å få rotasjonspressen i god stand om den ble tatt ut av bruk. Formén på et mulig selvstendig selskap, bestående av Dagbladets funksjonærer med Hagel og Vik i spissen, ble drøftet fram og tilbake. Hagel og Vik ble spurt om å overta en slik ordning. Disponent Hagel grep med en gang inn og sa nei, det ville han ikke. En gang tidligere hadde han drevet i kompaniskap med en annen og høstet så dårlige erfaringer om uvennskap og krangler at han ikke ville risikere dette på ny. Eventuelt ville han drive trykkeriet helt for seg selv, ved en kontrakt mellom ham selv og Dagbladet. Hagel spurte Vik om han ville samarbeide fullt ut, fortsette i trykkeriet og ha ansvar for det tekniske personalet, inventar og maskiner. Vik svarte ja på dette.

Vik og Hagel forklarte seg etter krigen helt overensstemmende om dette forløpet. Sundt mente initiativet var Hagels. Wilhelm Thagaard forklarte seg slik at det ikke fremgikk hvem som først presenterte idéen om å lage et selskap som skulle overta Dagbladets trykkevirksomhet. Thagaard fremhevet derimot at disponent Hagel hadde argumentert truende overfor styret dersom man vedtok å stanse virksomheten.

I en oversiktsrapport om A/S Avistrykkeriet, skrevet av en kriminalassistent ved Oslo Politikammers Landssvikavdeling i juni 1947, har en person, trolig neste saksbehandler, skrevet oppgitt i marginen: «Er det nu egentlig så forferdelig vesentlig hvem som hadde ideen.»

Også ut fra perspektivet et halvt århundre senere, kan nok jakten på opphavsmannen synes mindre viktig. Men etter krigens slutt ble det ansett som et sentralt punkt, og for Hagel var det særdeles sår. I september 1945 ba styreformann Sundt Hagel om å lese gjennom det svar A/S Dagbladet ville gi om A/S Avistrykkeriet på et spørreskjema fra Riksadvokatens Aviskomité. Denne komitéen hadde i oppdrag å kartlegge de norske avisers skjebne og holdning i årene 1940-1945 med tanke på eventuell straffeforfølging, inndragning av overskudd m.v. hos de aviser som hadde vært i drift hele tiden eller noen år.

Hagel forklarte i et avhør at han den gang i september 1945 hadde «intet å bemerke». Utkastet til svar som Sundt forela ham, fylte ikke en gang ut et kvartark. Men i det svar som styret faktisk sendte inn til Riksadvokatens Aviskomité, fremgikk det at Hagel «hadde anmodet A/S Dagbladet om å få leie trykkeriet. Dette er en direkte usannhet . . . hadde det stått noe slikt . . . ville jeg øieblikkelig ha protestert mot denslags forvrengning av sannheten».

FJERNSKRIVER OG KONFERANSER

En «Vertrauliche Tagesanweisung» ble sendt ut over NTBs fjernskriver ved 20-tiden om kvelden til de aviser som hadde eller som etter hvert skaffet seg fjernskriver. Det var tyskerne som sørget for utbygging av fjernskrivernetet i Norge. Våren 1942 ble det forlangt at Dagbladet skulle kåpe ny fjernskriver; den som avisen hadde, ble sagt å være for gammel. Ny teknologi spredte propaganda mer effektivt.

I tillegg ble de store avisene i Oslo, viktige opinionsdannere som de var, forsøkt kontrollert og temmet på ytterligere én m te. Daglige pressekonferanser i regi av Presseabteilung ble avholdt i Stortingsbygningens første etasje, ut mot Akersgaten, der avdelingen holdt til. Disse konferansene kunne være virkelig plagsomme, n r stoff ble påtvunget de enkelte avisene, en slags direkte-sensur.

DAGBLADETS PROTEST

I særskrivet fra Dagbladet 31. mars 1943 til Kultur- og Folkeopplysningsdepartementet la ikke redaktør Birger H. Andersen og styreformann Trygve Sundt bånd på seg:

«De 75 år som Dagbladet vil fylle til neste år rommer alle de gjennombrudd som har skapt Norges historie i nyere tid. I den kamp som ligger bak disse gjennombrudd, har Dagbladet alltid vært å finne på den positive siden og alltid i forreste ildlinje. Det som har båret Dagbladets kamp er en usvikelig tro og tillit til det norske folks evne til å leve sitt eget nasjonale liv som et fritt, selvstendig folk . . . I norsk ånds- og kulturliv er Dagbladets innslag merket av de menn som ned gjennom tiden har vært knyttet til bladet som mer eller mindre faste medarbeidere. Mange av disse menn er forlengst gått over i historien, derfra de den dag i dag taler til sitt folk. Dagbladet har vært samlingsstedet for landets skarpeste og fineste penner. Dagbladet er det som framfor noe annet blad har skapt den spirituelle journalistikk i Norge. Det er ingen tilfeldighet at det er dette blad som med sin sans for aktualitet og reportasje har fylt en storbys trang til en middagsavis. Som middagsavis har Dagbladet i mer enn en mannsalder vært sekundviseren på urskiven uten at dette på noen måte har svekket vekten og verdien av bladet som dagsavis, som åndfullt og kunnskapsfylt har tatt opp til drøfting tidens problemer i dypere perspektiv . . .»

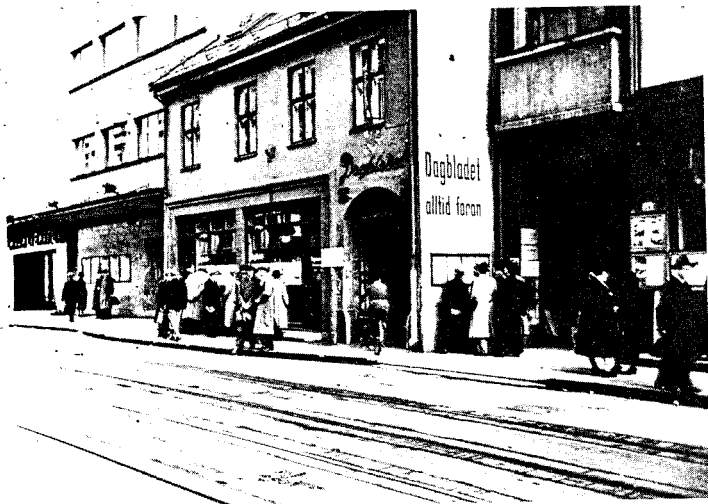
I styrets svar til Riksadvokatens Aviskomité fra desember 1945 utgjorde dette punktet nesten tre A-4-sider.

Det er ikke tvil om at Thagaard var interessert i å få leid ut Dagbladets trykkeri raskt og fri styret fra direkte driftsansvar. En tilsvarende utleie av trykkeriet var i gang i Morgenbladet. Allerede på møtet 8. juli dikterte Thagaard et konsept til kontrakt mellom Hagel og A/S Dagbladet som ble drøftet mens de nevnte personer var til stede. I løpet av få dager var kontrakten klar, den ble underskrevet 13. juli 1943.

Av kontraktens 12 punkter gikk det fram at disponent Theodor Hagel leide samtlige av Dagbladets lokaler, trykkeriet og inventaret i Akersgaten 36. I A/S Avistrykkeriet ble Theodor Hagel, Olaf Vik og Alexandra Johannesson aksjonærer. De to siste hadde fra før overordnede stillinger i avisen og var blant Hagels eldste medarbeidere i Dagbladet. Johannesson ble ansatt i avisen i 1894 og var fra 1900 av hovedkasserer og bokholder. Aksjekapitalen var nesten urealistisk lav, kr. 3000, fordelt på 12 aksjer, hvorav Hagel hadde ti og de to andre pro forma én hver. Hele aksjekapitalen ble innbetalt av Hagel. Selskapet ble registrert 20. juli 1943 og overtok driften av Dagbladets trykkeri 1. august 1943. A/S Dagbladet forpliktet seg til å forstrekke Hagel med den nødvendige driftskapital, begrenset oppad til kr. 30 000.

Det nye selskapet overtok arbeidskontraktene med de av

Dagbladets gård i Akersgaten 36 den 15. april 1943. Avisen gikk da inn.

Dagbladets tekniske og administrative personale som var igjen. Videre var Hagel forpliktet til å overta trykkingen av Norsk Arbeidsliv som sammen med et lite blad, Leirliv, ble gjort på oppdrag for Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon. Dette var i hovedsak oppdragene A/S Avistrykkeriet hadde til januar 1944. Det var så vidt båten bar, oppdragene dekket ikke de løpende utgifter selskapet hadde.

I november 1943 fikk Avistrykkeriet brev fra Norsk Arbeidsliv om at trykkingen måtte opphøre ved årsskiftet. På ordre skulle Norsk Arbeidsliv tilbake til NS Rikstrykkeri.

I januar 1944 forsøkte faktor Vik seg rundt i forlag og hos boktrykkere for å få nye oppdrag. Resultatet var praktisk talt null.

Omtrent på dette tidspunkt ble Hagel kontaktet av avdelingsleder Wagner i Deutsche Zeitung in Norwegen, tyskernes hovedorgan i Norge, som ble trykt i Aftenposten. Wagner forlangte, ifølge Hagel, at Avistrykkeriet skulle hjelpe Aftenposten med å trykke det tyske magasinet Unterhaltung für die Nordfront. De ville nå ha underholdningsbladet i et annet format og med omslag. Aftenposten leverte det uten omslag. Wagner ba Vik om å sette opp en beregning og også utarbeide en beregning på avisen Germaneren. A/S Avistrykkeriet hørte ikke noe mer om Germaneren, muligens var prisen for høy. Tyskerne fant at Viks tilbud på underholdningsbladet lå for høyt. Wagner ba A/S Avistrykkeriet deretter om bare å trykke omslaget på magasinet. Det avsto Vik og Hagel, de kunne ikke holde trykkeriet i gang bare for et omslag. Litt etter fikk de overta trykking av ett nummer til de inngitte priser. Oppdraget kom igjen neste måned, og Avistrykkeriet hadde det helf til okkupasjonens slutt. Øplaget var hele tiden 100 000.

MEDARBEIDERE I FENGSEL

Av Dagbladets styre var disse i fengsel eller konsentrasjonsleir i okkupasjonsårene:

Professor Adolf Lindvik
fra 14.4 1942 til
18.8 1942 og 30.11 1943
til 14.12 1943
Redaktør Einar Skavlan
fra 1.4 1942 til
19.10 1943
Direktør Wilhelm Thagaard
fra 31.1 1942 til
14.9 1942
Maler Henrik Sørensen
10 dager i februar 1945
Ordfører, riksmeklingsmann
Andreas Claussen
fra 8.3 1942 til 3.5 1942
og 3.8 1942 til 2.5 1945
H.r.adv. Valentin Voss fra
20.12 1944 til ca.
10.1 1944

Av redaksjonen var disse arrestert:

Redaktør Gunnar Larsen
fra 3.9 1941 til 5.12 1941
Journalist Johan Borgen
3.9 1941 til 10.3 1942 og
noen små perioder i
1943
Journalist Anton Beinset

DAG-LUSA

NR 1 MANDAG 19. APRIL 1943 1 ARG

Sikringslinjen

Den angivelige i Berne i år som den berne... (text continues)

Den angivelige i Berne i år som den berne... (text continues)

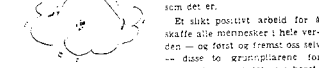
Den angivelige i Berne i år som den berne... (text continues)

NYTT SYN

Av Anton Beinset.

Den - skal vi si gjensandt - senere ikke lenger skal forveksles som la budet ras forandring, slik at arbeidende seg fram til et positivt resultat. Det var dens styrke Det den særlig kjempet mot var: fattigdom, sykdom, uventet. Den mest av resultatet av den kampen mot disse maktede skulde de bli voldsam, sunnhet og opplysning - Kultur, Tankegangen var i og for seg riktig. Men den var ikke i riktig likevel. Avsløst dag kan fortelle oss at fattigdommen er avskaffet; sykdommer vi lide til med unntagelse av sykdomslegdet, dundagdet som skjedde treper og andre ting som kan framkalle andre skader og uventenheten har vært et sakt, ferden i de siste årene net i landet. Der er skidd uten den avdøde gjestlands midtveit. En må vel heller si tvært imot.

Det skyldes den enkle ting at kamp mot et noe negativt. Det er kamp for som fører til resultater. Det er den positive innstilling, den positive linje som fører fram - ikke den negative. Vi bør gjøre oss dette helt klart for ettertiden, no når Daglusa er kommet til Maa.

er kommet til Maa

Takk.

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

Det var et bil og det var mange... (text continues)

RIS

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Flanør har nettopp i dag fått en... (text continues)

Hagel la i sine forklaringer vekt på at han først hadde avslått å ta underholdningsbladet, men at han som den svakeste part måtte gi seg overfor Wagners ønske. Viks enda mer detaljerte forklaring viser helt enkelt at ordreboken var tom. Det var vanskelig å få oppdrag som ikke hadde NS- eller tysk tilsnitt. Den omfattende papirrasjoneringen og stans av mange aviser og tidsskrifter gjorde at det fantes få alminnelige, nøytrale jobber.

Fram til april-mai 1944 var Unterhaltung für die Nordfront eneste beskjeftigelse for Dagbladets gamle Vomagpresse i Akersgaten 36.

Sommeren 1944 fikk Hagel besøk av Wagner på ny, sammen med direktøren i Deutsche Zeitung, Döring, som ønsket at bedriften skulle trykke bladet Front und Heimat.

Dagbladets trykkeriklubb hadde i mange år utgitt et internblad, Daglusa. Da Dagbladet gikk inn den 15. april 1943, trykte også Daglusa en siste utgave, men nå for hele bedriften. Den ga bl.a. plass til noen takkens ord for innsatsen fra Birger H. Andersen, som hadde hatt det redaksjonelle ansvaret etter at Einar Skavlan ble avsatt.

Motstående side: Førstesiden av Dagbladets siste utgave før avisen ble stanset. Fotograf Sverre Heibergs siste hilsen til leserne: Vi kommer igjen! Men han ble sensurert. I 2. utgaven ble teksten tatt bort.

Dagbladets redaksjon i 1942. Stående fra venstre: Korrektur-sjef Ingolf Listerud, fotograf Sverre Heiberg, korrekturleser Tomtum, journalist Roald Stor-sletten, redaksjonsbudet, journa-list Karl Haugholt og William Vold. Sittende fra venstre: Marie Fearnley, Halldis Stenhamar, Gösta Hammarlund, sentral-borddamen og redaktør Birger H. Andersen.

Sammen med en tredje person foretok tyskerne en grundig inspeksjon av det tekniske apparat, og fant at bedriften egnet seg utmerket til å trykke Front und Heimat. Dessuten ønsket de et rom hos Avistrykkeriet for korrekturleser og redaktør, og at bedriften skulle forestå ekspedisjonen av bladet.

„Både Vik og Hagel forklarte at de nødvendig ville påta seg et slikt oppdrag. De ønsket ikke mer tysk arbeid, og Front und Heimat ville være et meget stort prosjekt. Det ville kreve et personale like stort som om bedriften skulle ha trykt bladet hver dag. Det var meningen at avisen skulle utkomme to ganger i uken i et opplag på 100 000. Vik og Hagel insisterte også på at de ikke kunne ta ekspedisjonen, forholdene i Dagbladets lokaler var for små.

Mange konferanser mellom Hagel og Wagner fulgte, Vik var til stede på noen av dem. Vik påsto at det ikke var mulig å få folk nok, Wagner sa de kunne få alle folk de ønsket gjennom arbeidskontorene. Vik sa det ikke fantes maskinsettere, Wagner svarte han skulle skaffe tyske maskinsettere. Hagel og Vik repliserte at det ville bli håpløse arbeidsforhold å ha tyske og norske maskinsettere sammen. Wagner ga seg på dette siste.

Viks ambisjon var å holde et personale som kunne være klart for Dagbladet når krigen var over. Dagbladet hadde blant annet noen dyktige ekspeditører som på denne tiden

arbeidet i
skulle de
å få disse

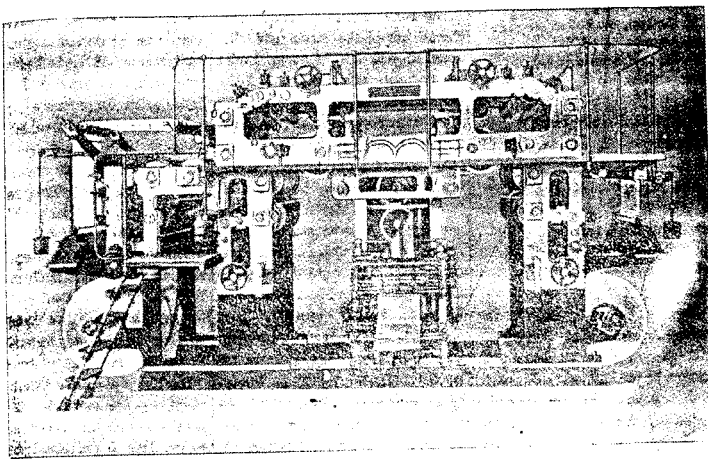
En dag
folk til a
vendte se
å plukke
ger, viste

berettiget
ening fo
trommet
sjon. I fj
dag kom
seks side
trykkerie
tyske so
beregnet
at ikke u

Disse
front og
hadde 7
teilung t
Dette va
på én el

Bedri
i freds
hjemma
omsetn
kr. 476
vel 1,1
var kr.

Virk
på nya

Dagbladets rotasjonspresse, Vomagpressen fra 1916, var hovedaktør i Dagbladets historie fra 1943 til 1945. En gammel velbrukt presse som sto stille over lang tid ville det ta tre måneder å få i sving. Derfor var det viktig for avisens styrende organer å holde den i aktivitet også etter at avisen ble stanset den 15. april 1943. Kapasiteten ble sjelden fullt utnyttet, men den ble brukt tilstrekkelig til at den kunne starte trykking av Dagbladet umiddelbart etter frigjøringen. Første nummer utkom den 14. mai 1945.

arbeidet i Fritt Folk. Vik hevdet at disse karene måtte tilbake, skulle de klare ekspedisjonen. Tyskerne forsøkte etter sigende å få disse overført til Avistrykkeriet, men NS satte seg imot.

En dag kom beskjed om at Avistrykkeriet måtte engasjere folk til arbeidet med Front und Heimat. Vik og Hagel henvendte seg da til folk som tidligere hadde vært i Dagbladet for å plukke dem tilbake. Om arbeidskontoret gjorde innvendinger, viste de til brev fra tyskerne om at Avistrykkeriet var berettiget til å få folk. De kontaktet Den typografiske forening for å få flere fagfolk. Etter hvert var et personale trommet sammen. Ekspeditørene fra Fritt Folk fikk permisjon. I fjorten dager gikk dette personalet arbeidsledig. Så en dag kom første utgave av Front und Heimat. Avisen var på seks sider, og opplaget varierte fra 80 000 til 100 000. Avistrykkeriet trykte dette til krigens slutt. Avisen ble sendt til tyske soldater i Norge, noe også til utlandet. Meldingene var beregnet bare på tyske soldater, tyskerne var meget nøye med at ikke uvedkommende fikk tak i avisen.

Disse to større oppdragene, Unterhaltung für die Nordfront og Front und Heimat, utgjorde hovedmassen. I tillegg hadde A/S Avistrykkeriet en del mindre trykksaker, „Mitteilung für die Truppen og Nachrichten für die Offizierkorps. Dette var meddelelseslapper i A4 eller litt større format, trykt på én eller begge sider.

Bedriften utførte praktisk talt ikke noe norsk arbeid. Først i fredsdagene i mai 1945 tok A/S Avistrykkeriet oppdrag for hjemmestyrkene, for kr. 3400. Den samlede rene norske omsetning i tiden 1. august 1943 til 1. mai 1945 utgjorde kr. 4768, eller 0,4 prosent av den totale omsetning som var på vel 1,1 millioner kroner. Nettofortjenesten i tiden 1943-1945 var kr. 233 500.

Virksomheten opphørte, ifølge kontrakten, idet Dagbladet på ny utkom.

*Unterhaltung für die Nordfront
var et av hovedopdragene for
det nyetablerte firma A/S Avis-
trykkeriet. Opplaget var hele-
tida 100 000. Andre trykksaker
var Front und Heimat og Norsk
Arbeidsliv.*

FORELEGGENE

Tre år etter krigen utferdiget Oslo politikkammer 18. desem-
ber 1948 sine forelegg.

Mot Theodor Hagel: bot kr. 5000, rettighetstap etter
landssvikloven på to punkter: ti års tap av stemmerett i
offentlige saker, tap av retten til å gjøre tjeneste i forsvaret
og inndragning kr. 25 000.

Mot Olaf Vik: bot kr. 1000, rettighetstap etter landssvik-
loven på to punkter: ti års tap av stemmerett i offentlige
saker, tap av retten til å gjøre tjeneste i forsvaret og
inndragning kr. 1500.

Mot A/S Avisstrykkeriet ble inndragningsforelegg utfer-
diget i henhold til Erstatningsdirektoratets fastsettelse,
kr. 170 000.

Samtlige forelegg ble nektet vedtatt. Sakene ble alle
henlagt i 1950.

Fred – glede og sorg

Begeistringen sto i taket da Dagbladet og alle andre stansede
aviser endelig slapp til i mai 1945. Nå kunne ledere og alskens
reportasjer skrives fritt, ja, titler, tegninger, vitser og fotogra-
fier kunne bringes uten fare for påpakninger og trusler.

Det var en gledens sommer, varm og solrik mintes alle.
Men det falt også noen skygger – over folk og arbeidsplasser.

Norske avishus ble på ulike måter trukket inn i etterkrigs-
tidens oppgjør. Det ble fra myndighetenes side iverksatt et om-
fattende avisoppgjør. Dagbladet ble i liten grad trukket inn i
dette. Riksadvokatens Aviskomité som var første trinn i avis-
oppgjøret, ga Dagbladet godt skussmål og innstilte 16. februar
1946 på at avisens forhold i okkupasjonsårene ikke ga grunn-
lag til noen videre forføyning fra påtalemyndighetenes side.

I innstillingen ble det fremhevet at Dagbladet stadig hadde
protestert mot de mange pålegg og forbud, med kraftige
reprimander og advarsler som følge. Dessuten hadde avisen
lykkes både i å «gi uttrykk for sin stilling til dagens spørsmål
og å vekke lesernes mot og fortrøstning til fremtiden». Dette
gjaldt kulturspørsmål og originale artikler som teater-, littera-
turanmeldelser og annet stoff, ikke minst i petiter.

Riksadvokatens Aviskomité bemerket at artikkelen som
tyskerne hadde forlangt inn 14. juni 1940 både var «usomme-
lig i form og forbrytersk i sitt innhold», og at avisen var i sin
fulle rett da den protesterte. Avisen var i en hard tvangssitua-

sjon og «
underkaste

Løsning

gunstig ut

omtenksom

Arbeidsliv

hermed og

eller styr

klage me

omkring

okkupasj

anledning

likeoverf

Aviser

den hadde

petiter.

seg over

kortere e

ikke noe

aviser.

Hva så

Hele

startet

videre

Hagel og

1945, 19

andre i

Statsadv

landssvik

avhørens

lemmer

saken

Etter

advokat

straffe-

Vik, sam

dragnin

ble nekt

OPP

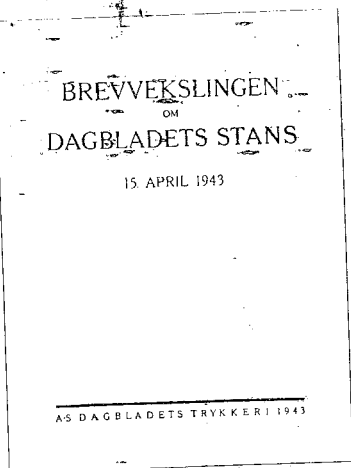
I juni

rekke

Eir

reda-

en ø

Allerede i 1943 sørget Dagbladet for å trykke opp alle dokumenter i forbindelse med forsøkene på å slå Morgenbladet og Norges Handels- og Sjøfartstidende sammen med Dagbladet.

Advokat Trygve Sundt overtok som styreformann i Dagbladet våren 1943.

Man anslår at det i produksjonen av illegale aviser deltok mellom 20 000 og 30 000 mennesker. Her skrives kveldsnyhetene ned fra BBC før de blir distribuert videre.

Oslo politikammer sendte saken til øst.saksfører Kaasbøll med anmodning å fremme saken som aktor for Oslo byrett. Han fant ved utgangen av 1949 at saken var delvis ufullstendig belyst, og supplerende etterforskning ble satt i gang. Kaasbøll ga en ny utførlig oversikt over saken Dagbladet-Avistrykkeriet og konkluderte med å foreslå at foreleggene mot Hagel og Vik ble trukket tilbake og saken henlagt etter bevisets stilling. Statsadvokaten sa seg enig, og Riksadvokaten tiltrådte hans innstilling 21. mars 1950.

I bedømmelsen fem år etter krigens slutt i Norge var det blant annet lagt vekt på følgende: Det måtte ansees på det rene at A/S Dagbladets styre i juli 1943 ønsket å nedlegge driften av trykkeriet for å komme bort fra kontrakten med Norsk Arbeidsliv. Hagel og Vik ønsket imidlertid ikke at trykkeriet skulle nedlegges. Især Hagel var pågående.

Selv om Hagel og Vik «således brøt med den nasjonalt sett uklanderlige linje som Dagbladets styre ønsket å følge», var dette ikke nok til å karakterisere overtakelsen og driften av trykkeriet som utilbørlig i landssviklovens forstand.

Det lå ikke noe profittbegjær bak, de to ønsket å sysselsette trykkeripersonalet og bevare det maskinelle utstyr til beste for Dagbladets gjenopptakelse etter krigens opphør. A/S Avistrykkeriet kunne dermed ikke bedømmes som noen nyopprettet bedrift med formål å påta seg tyske oppdrag. Trykkeriet måtte ansees å være en fortsettelse av en gammel trykkeribedrift som på grunn av forholdene mistet sin hovedbeskjeftigelse, nemlig trykkingen av Dagbladet. Oppdragene for NS og tyskerne var ikke særlig store i forhold til den maskinelle kapasitet. A/S Avistrykkeriet hadde også lønnet et større

anta
ets d
enke
ytter
- m
påta
omf
bevis
Si
ratet
om
kri
din

Me

Enke
gen
uts
Me
klus
Si
kerhe
Op
Fred
og d
194

Mens Dagbladet gikk inn, måtte en rekke andre aviser fortsette å ta imot den tyske Presseabteilungs milelange direktiver. De «Vertrauliche Tagesanweisungen» ble sendt ut til avisene fra fjernskriveren i forgrunnen. Bildet er tatt i Presseabteilung i Stortinget.

antall funksjonærer (Dagbladets) enn nødvendig for trykkeriets drift. Statsadvokaten fant at opplysningene om hvordan enkelte tyske oppdrag kom i stand, var mangelfulle, uten at ytterligere opplysninger kunne skaffes.

Etter domspraksis anno 1950 i økonomiske landssviksaker - mot bedrifter som søkte å holde virksomheten i gang ved å påta seg oppdrag for tyskerne og NS-myndigheter i begrenset omfang, antok statsadvokaten at det ikke var tilstrekkelig bevis for utilbørlig forhold fra Hagels og Viks side.

Siste stopp i den offentlige mølle var at Erstatningsdirektoratet fikk saken A/S Avistrykkeriet oversendt, for å vurdere om det var grunnlag for å inndra et mulig pengebeløp fra krigsårenes virksomhet. 12. desember 1950 henla Erstatningsdirektoratet saken.

Mens jubelen steg...

Enkelte av aktørene var nok ikke fornøyd med formuleringene i statsadvokatens innstilling. Et stykke på vei var utsagnene fra Dagbladets styremedlemmer tillagt mest vekt. Men domspraksis i rettsoppgjøret var mildnet underveis, konklusjonen for de to som hadde stått igjen på post, var gledelig.

Skjønt, oppfattet de den som gledelig - etter fem års usikkerhet?

Oppgjøret i offentlig regi tok tid, hverdagen var der og da. Fredssommeren 1945 fratradte Theodor Hagel som disponert og dro til fjells fram til september. Han hadde alt senhøstes 1944 meddelt Dagbladets styre at han ønsket å gå av når

OFFENSIVT UT

Alt trykkemateriell var utslitt ved okkupasjonsens slutt. Det var kø og lange ventelister for å kjøpe nye maskiner og presser. Antallet fabrikkker som produserte slike, var få, både i USA og Europa. Behovet for utskifting og fornyelse var stort i avisredaksjoner i en rekke land.

Arbeiderpressens Johan Ona i London var, i samarbeid med Håkon Lie i USA, meget aktive alt under krigen med å bestille utstyr til sin pressegruppe.

Dagbladets Vomag, den ensidige rotasjonspresse fra 1916 som hadde gått gjennom fem krigsår, var for nedslitt og ukurant for etterkrigsbehovet.

Ifølge styrets protokoll, var Dagbladet den første avis i Oslo etter krigen som fikk valuta til ny presse, visstnok den tredje avis i Norge.

Dagbladet bestilte til sist, etter flere vurderinger, en ny Crabtree-presse våren 1946, fra Leeds i England. Den var i bruk i Dagbladet til 1978.